

LITTERATUR

Jesper Svartvik: *Skriftens ansikten. Konsten att läsa mellan raderna*. 180 sid. Arcus, Lund 2001.

Med sin nya bok *Skriftens ansikten. Konsten att läsa mellan raderna* har Jesper Svartvik skapat en idealisk kursbok på svenska om Bibelns tolkningshistoria. Boken är mycket välskriven, har ett klart och pedagogiskt upplägg, innehåller rikligt med vidare litteraturhänvisningar och pryds dessutom av ett vackert yttre. Kort sagt är detta en liten guldgruva att ofta återvända till för alla som är intresserade av bibel- och litteraturtolkningens problem och möjligheter. Svartviks matiga avhandling *Mark and Mission* från år 2000 har tidigare lovordats i denna tidskrift (recension av Paula Fredriksen i nr 1/2001). Jag behöver här inte återupprepa den uppskattning av författarens stora lärdom och akademiska skicklighet som där formuleras. I stället ska jag kortfattat redogöra för den nya bokens innehåll, samt ge min personliga bedömning av dess förtjänster och även av de problem som eventuellt aktualiseras av framställningen.

I inledningen till *Skriftens ansikten* sägs syftet inte endast vara att ge ett bidrag till en ny typ av «mnemohistorisk» bibelforskning (Svartviks suggestiva men ännu outvecklade omskrivning av begrepp som tolknings-, receptions- eller verkningshistoria). Bokens andra huvuduppgift är att främja den judisk-kristna dialogen. En stor del av bokens fascination och stora betydelse ligger i presentationen av den judiska tolkningstradition som benämns *midrash* eller *aggadah*, för en kristen läsekrets. Svartviks uppgörelse med den kristna ersättningsteologin och med utbredda missuppfattningar av judendomen är ett tema som ständigt återkommer i boken.

I sex kapitel behandlas tolkningen av olika bibliska personer eller berättelser i ljuset av judiska midrasher och moderna skönlitterära bearbetningar. Det första handlar om Kain och Abel, och inleds med en diskussion om John Steinbecks *Öster om Eden*. Svartvik finner i romanen liksom allmänt i tolkningshistorien tre huvudsakliga tolkningar av den bibliska berättelsen. Vissa rabbiniska texter tar Kain i försvar och anklagar Gud, som trots allt inte hindrade mordet. Mer vanlig är tolkningen att skulden är Kains, eftersom denne frambar ett sämre offer än brodern. Enligt en kristen utläggningstradition som sträcker sig från Nya testamentet till nazismens raslagar framstår dessutom *juden* Kain som en prototyp för allt ont. Enligt en tredje tolkningsmodell, som Svartvik särskilt sympatiserar med, efterfrågas inte så mycket vems felet var som vilket ansvar som vilar på varje människas axlar, när hon identifierar sig med berättelsens Kain.

Även i nästa kapitel — om Abraham och Isak på Moria berg — diskuterar Svartvik tre återkommande tolkningar av den bibliska texten. Vanligast i judisk och kristen tradition är att berättelsen anses handla om hur den fromme Abraham prövas. Bl.a. Sören Kierkegaard, Alice Miller och författaren Wilfred Owen har istället betonat Abrahams grymhet och Isaks utsatthet. Enligt en annan tolkningstradition — som här bestämt avvisas — ses texten som uttryck för något specifikt *judiskt* som skulle vara oförenligt med kristendomen. Svartvik söker därefter i anslutning till rabbiniska och urkristna tolkningar av «Isaks bindande» (*'aqedat Jitschaaq*), efter antydningar i texten om att Abraham trots allt fullbordade offret av sonen. Berättelsen kommer i detta sammanhang att handla om den vuxne Isaks *frivilliga* martyrskap.

I tredje kapitlet erbjuds läsaren en kondenserad och mer lättillgänglig version av den tidigare avhandlingens 450 sidor. Svartviks tes är här som där att Mark. 7:1–23 — en episod som i nyare kristen utläggningstradition ofta tagits till intäkt på Jesu förment negativa inställning till lagen och i förlängningen till hela judendomen — på intet sätt ger uttryck för en negering av judisk *halakha*, utan i stället bör förstås som en *aggadisk* kritik av det onda förtalets förödande effekter. Med utgångspunkt i berättelsen om hur Mirjam förtalar Mose i 4 Mos. 12 visar Svartvik utförligt, med tidshistoriska, litterärkritiska och verkningshistoriska argument, varför den traditionella «antonomiska» tolkningen av Mark. 7:15 (och Matt. 15:11) inte gör rättvisa åt texten. Argumentationen är i sig mycket övertygande, men aktualiserar samtidigt en spänning som finns i boken — mellan å ena sidan mångtydighet och tolkningsfrihet och å andra sidan felaktiga eller korrekta läsningar.

Denna spänning blir inte minst tydlig i bokens fjärde kapitel om änkans skärv (Mark. 12:41–44). Svartvik finner här fem «vanliga tolkningar» av berättelsen, men menar att samtliga leder «tankarna åt fel håll» eftersom de inte beaktar «vad som faktiskt sägs i texten» (s. 104–105). Det finns, hävdar han, i själva verket «inga skäl» som talar för att berättelsen bör läsas som en uppbygglig exempelberättelse (vilket inom parentes sagt förefaller motsägas redan av den massiva tolkningstraditionen). Med ledning bl.a. av en midrash-samling till Tredje Moseboken och en dikt av Olof Lagercrantz, men även av den litterära närtolkningen i Markusevangeliet, vill Svartvik i stället tolka texten som en kritik mot de religiösa ledarnas utslagningstaktik mot fattiga änkor. Nästa kapitel handlar om Judas- resp. Petrusbilden i Nya testamentet och i senare tolkningstraditioner. Svartvik anknyter

här till Jean Paillards arbete *Broder Judas* från 1995, och reproducerar därvidlag Paillards felaktiga påstående att de grekiska futurformer som följer sig bakom Jesu ord till lärjungarna i Matt. 26:21–23 («en av er» resp. «denne skall förråda mig») på filologiska grunder *endast* kan ges en futural och inte en imperativisk betydelse (jfr t.ex. Matt. 5:48 och 6:5). På så vis underkänner Svartvik, liksom tidigare Paillard, den i skönlitteraturen vanliga ansatsen att förstå motivet bakom Judas handlande som en lydnads- eller solidaritetshandling. Baksidestextens entusiastiska tal om Skriftens «sjuttio ansikten» förefaller plötsligt ganska avlägset.

I bokens sjätte kapitel presenterar Svartvik slutligen en egen underfundig midrash, en «aggadisk» utläggning av Barabbasgestalten i evangelierna med hänvisning till Pär Lagerkvists roman om rövaren, men även till Thomas Hardys *Tess av D'Urberville*. Enligt den föreslagna tolkningsmodellen representerar den frikände Barabbas «var och en som lyssnar till evangeliet». Vid sidan av exegeten och teologen kommer här och på andra ställen i boken även *predikanten* Svartvik till tals. Så får t.ex. läsaren i ett tidigare kapitel reda på inte endast vad Jesus «ville visa sina dåtida åhörare», utan faktiskt även «sina sentida lyssnare och läsare» (s. 84). I ett kort avslutningskapitel heter det sedan uttryckligen att syftet med boken är att peka på bibeltexternas mångtydighet, en egenskap som dessutom omnämns som en «välsignelse» — men för vem? Mångtydighetens saliggörande förmåga förefaller inte reservationslöst tillgänglig för alla läsare, utan behöver trots allt begränsas och definieras av den professionella exegeten.

På så sätt aktualiserar Svartviks bok även frågan om exegetikens framtida roll och specifika uppgift inom religionsvetenskapen. Tidigare har bibelvetare ofta betraktat sig som väktare av texternas «egentliga» innebörd, inte minst gentemot den systematiska teologins konstruktioner. Men när forskarnas fokus alltmer förskjuts från texternas tillkomsthistoria till den pågående och oavslutade tolkningsprocessen genom historien — till berättelsernas *möjliga* betydelser resp. *faktiska* mottagande och inflytande — förändras allt detta och skapar förutsättningar för en framtida mer genomgripande hermeneutisk exegetik, med nya formuleringar av uppgiften.

Det återstår att se om den nygamla insikten om bibeltexternas inbyggda mångtydighet uteslutande kommer att framstå som en välsignelse för den exegetiska disciplinen. Hur som helst, min förhoppning är att Svartviks innehållsrika och tankeväckande bok kommer att finna de kompetenta lärare och engagerade studenter som *Skriftens ansikten* otvivelaktigt är värd.

Stefan Klint

Donald D. Binder: *Into the Temple Courts. The Place of the Synagogues in the Second Temple Period (SBL Dissertation Series, 169). 566 sid. Society of Biblical Literature, Atlanta 1999.*

Fanns det synagogor före 70 evt. då templet i Jerusalem förstördes? Många skulle tveklöst svara ja, ännu fler skulle nog fundera över vem som ställer frågan och varför, eftersom de anser svaret självklart. Det står berättat om ett flertal synagogor i de nytestamentliga texterna och de arkeologiska fynden av offentliga samlingslokaler på Masada, Herodion och i Gamla på Golanhöjderna har av en majoritet forskare identifierats som synagogor. Samtliga är daterade till första århundradet före och efter vår tideräkning. Inte desto mindre finns det idag ett antal forskare (Kee, McKay, Horsley) som ställer sig tveksamma, om inte direkt negativa till tanken på att synagogor överhuvudtaget fanns före 200-talet evt.

Det har producerats ett stort antal studier som berör den antika synagogan och dess första tid, och teorierna står idag mot varandra utan att man nått någon konsensus, vare sig i fråga om synagogans ursprung eller dess natur, dvs. om synagogan främst var en helig plats för gudstjänster eller om den primärt var en «sekulär» samlingsplats där byinvånarna fattade beslut i gemensamma angelägenheter. Det är i denna smått kaotiska forskningsituation man skall se Donald Binders doktorsavhandling, framlagd vid Southern Methodist University, USA. Trots det stora intresset för den antika synagogan, ett intresse som accelererat sedan början av 1990-talet, är Binders bok den första monografen som avgränsat studiet av synagogan till andra templets tid.

Bokens uppläggning är tydlig och enkel. Efter ett inledande kapitel med metodologiska överväganden och en forskningsöversikt behandlar kapitel 1 källmaterialet och dess karaktär. Såväl litterära källor som inskriptioner och arkeologiska lämningar tas upp till behandling. Kapitel 2 gör en analys av samtliga fram till år 70 dokumenterade termer för det som kom att kallas «synagoga». Bland de 11 grekiska termer som tas upp till behandling är *proseuche* («böens hus») och *synagoge* («församling» eller «församlingshus») de vanligaste och de som kommer att få mest betydelse i den fortsatta framställningen, men man kan också notera att termen för tempel, *hieron*, användes även för synagogan.

Om de två första kapitlen kan betecknas som förberedande studier för att kunna lösa uppgiften utgör kapitel 3 och 4, palestinensiska synagogor respektive diasporasynagogor, kärnan i avhandlingen. Dessa kapitel är upplagda som en katalog över de synagogor som dateras inom den uppsatta tidsgränsen, ordnad efter geografiska platser. Kapitel tre innehåller dess-